

چکیده

یکی از مهمترین مباحثی که کم و بیش در متون مقدس اکثر مذاهب و ادیان به آن پرداخته شده موضوع بهشت و جهنم است. در بین کتب آسمانی، قرآن کریم این موضوع را صریح‌تر بیان کرده. بطوریکه کمتر سوره‌ای است که برای یک بار یا بیشتر از آن نام نبرده باشد. همین مسأله بازنمودهای متعددی را در حوزه هنرهای تصویری تمدن اسلام نیز داشته است. در همین راستا نگارگران نیز با آفرینش آثاری از این قبیل نقش مهمی در پیوند مستقیم، بین هنر و مذهب را به عهده دارند به طوری که در طول تاریخ اسلام شاهد نگاره‌هایی در این زمینه می‌باشیم که هر یک به نحوی به موضوعات مرتبط به بهشت و جهنم اشاره نموده‌اند اما از جمله نمونه‌های تصویری باقیمانده از این سنخ، که مستقیماً به تصویرسازی بهشت و جهنم پرداخته‌اند معراج‌نامه‌های مصور می‌باشند. اما نسخ مذکور بیشتر نگاهی کلی و معطوف به موضوع معراج پیامبر را داشته‌اند که در آن به صورت اجمالی به مشاهدات پیامبر از بهشت و جهنم در حین معراج اشاره شده است، و بیشتر صحنه‌هایی از بهشت و جهنم را به صورت جدا به نمایش گذاشته است. در هیچ یک از این منابع تصویری به طور جامع به تصویرگری اتفاقات مرتبط با نگاره‌های بهشت و جهنم به صورت همزمان و در یک نگاره پرداخته نشده است و ارتباط شکل‌گیری این تصاویر با متن قرآن و تفاسیر معتبرانجام نگرفته است تا سیمای دقیق‌تری از بهشت و جهنم را ارائه نمایند. از این حیث با توجه به ارزش مذهبی موضوع، نگارگر در اثر حاضر، به منظور دستیابی به بیانی نو در کیفیت و چگونگی پرداختن به این موضوع علاوه بر مصور نمودن داستان که منطبق با توصیفات قرآنی است؛ به بیان مفاهیم نمادین از بهشت و جهنم بر اساس دیدگاه یک فیلسوف و یک عارف برجسته‌ی اسلامی می‌پردازد که تقریباً بیش از دیگر متفکران به این مسأله پرداخته‌اند؛ بنابراین در ارائه اثر حاضر دیدگاه‌های عارف بزرگ قرن ۷۰۶ ابن عربی، و همچنین فیلسوف بزرگ جهان اسلام، در قرن ۱۱ و ۱۰؛ ملاصدرا، محور این اثر بدیع قرار گرفته‌اند. بدین منظور در نوشتار حاضر ابتدا به مباحث تجسمی نگاره و سپس به تحلیل تفسیری معنای مستتر در ورای عناصر بصری پرداخته شده است. نتایج حاصل بر آن است که نگارگر در هر دو زمینه‌ی صورت و محتوا به ابعاد نوآورانه نگاره توجه داشته و سعی نموده است دو صحنه بهشت و جهنم را به صورت همزمان در اثر حاضر بازنمایی کند در راستای همزمانی، به صورت نگاره در مواردی همچون ترکیب‌بندی، موقعیت مکانی، رنگ‌بندی و محتوای نگاره که بااستناد بر آیات قرآنی و تفسیرهای مرتبط با این موضوع، می‌باشد، اشاره دارد.

واژگان کلیدی: نگارگری، تصویرگری بهشت و جهنم، نمادهای عرفانی